

**RAQAMLI AXBOROT TEXNOLOGIYALARI DAVRIDA MULKKA
BO'LGAN HUQUQIY YONDASHUVLARNING YANGILANISHI**

Xudaibergenova Dilnoza Ulug'bek qizi

Toshkent Davlat Yuridika universiteti Ommaviy axborot

vositalari huquqi yo'nalishi talabasi

E-mail: dilush826@gmail.com

Annotatsiya: maqolada raqamli texnologiyalar rivoji mulk huquqining mazmun va shakllarini qanday o'zgartirayotgani yoritiladi. Raqamli aktivlar, NFT, sun'iy intellekt mahsulotlari an'anaviy huquqiy me'zonlarga to'g'ri kelmasligi sababli, funksional mulk modeli zarurligi asoslab beriladi. O'zbekiston qonunchiligidagi mavjud bo'shliqlar ko'rsatilib, xalqaro tajriba asosida normativ asoslarni takomillashtirish bo'yicha takliflar ilgari suriladi.

Kalit so'zlar: raqamli mulk, funksional mulk modeli, NFT, sun'iy intellekt, blokcheyn texnologiyasi, raqamli huquqlar, egalik huquqi, raqamli aktivlar, O'zbekiston qonunchiligi, huquqiy transformatsiya

**MODERNIZATION OF LEGAL APPROACHES TO PROPERTY
RIGHTS IN THE CONTEXT OF DIGITAL INFORMATION
TECHNOLOGIES DEVELOPMENT**

Khudaibergenova Dilnoza Ulugbek qizi

Student of the Mass Media Law program at

Tashkent State University of Law

E-mail: dilush826@gmail.com

Abstract: the article discusses how digital technologies reshape traditional property rights. It argues for a functional ownership model suitable for digital

assets like NFTs and AI outputs. Legal gaps in Uzbekistan are highlighted, and recommendations based on international practices are proposed.

Keywords: digital property, functional ownership model, NFTs, artificial intelligence, blockchain, digital rights, ownership law, digital assets, Uzbekistan legislation, legal transformation.

**АКТУАЛИЗАЦИЯ ПРАВОВЫХ ПОДХОДОВ К ПРАВУ
СОБСТВЕННОСТИ В УСЛОВИЯХ РАЗВИТИЯ ЦИФРОВЫХ
ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ**

Худайбергенова Дилноза Улугбековна

Студент направления “Право средств массовой информации”
Ташкентского государственного юридического университета

E-mail: dilush826@gmail.com

Аннотация: в статье анализируется влияние цифровых технологий на трансформацию права собственности. Автор показывает, что NFT и ИИ-продукты требуют новых подходов, в частности — функциональной модели собственности. Отмечаются пробелы в законодательстве Узбекистана и предлагаются меры по его совершенствованию на основе международного опыта.

Ключевые слова: цифровая собственность, функциональная модель, NFT, искусственный интеллект, блокчейн, цифровые права, право владения, цифровые активы, законодательство Узбекистана, правовая трансформация.

Zamonaviy hayotni axborot texnologiyalarsiz tasavvur qilib bo'lmaydi. Ular inson faoliyatining barcha sohalariga ta'sir ko'rsatib, bir tomondan, hayotni

soddalashtirsa, ikkinchi tomondan, inson huquqlarini amalga oshirish va himoya qilishda yangi muammolarni yuzaga keltirmoqda. Globalizatsiya va jamiyatning raqamlashtirilishi ijtimoiy munosabatlarni murakkablashtiribgina qolmay, davlatlarning yurisdiksiya chegaralarini ham raqamli makonda noaniq holatga keltirdi, shu bilan birga, inson va fuqaro huquqlarining mazmunini o'zgartirdi. Bu transformatsiya an'anaviy huquqlarni ham, shuningdek yangi — raqamli huquqlarni ham o'z ichiga oladi va ularning konstitutsiyaviy darajada tan olinishi hozircha bahsli masalalardan biri bo'lib qolmoqda¹.

Axborot texnologiyalari davri umumiy inson huquqlarini qayta ko'rib chiqish va ularni kengaytirish zaruratini yuzaga chiqarmoqda. Bugun davlatning asosiy vazifalaridan biri — raqamli huquqlarni tan olish, ularni himoya qilish, shuningdek, shaxs, jamiyat va davlat konstitutsiyaviy xavfsizligini ta'minlashdir. Raqamli texnologiyalar amaliyotga joriy qilinarkan, Konstitutsiya fuqarolarning huquqlarini e'lon qilgan bo'lsa-da, shaxsning huquqiy himoyasizligi saqlanib qolmoqda². Bugungi vaziyat inson huquqlarini raqamli muhitda himoya qilish bo'yicha yangi qonunchilik yondashuvlarini ishlab chiqishni taqozo etadi.

Eng dolzarb muammo — raqamli makonda konstitutsiyaviy huquqlarni amalga oshirish va himoya qilish masalasidir. Bu boradagi qiyinchiliklar, avvalo, davlat boshqaruvi tizimining raqamlashtirilishi va davlat hokimiyati organlari faoliyatiga raqamli xizmatlarning joriy etilishi bilan bog'liq. Bir tomondan, bu faoliyat yo'nalishi davlat boshqaruvini takomillashtirish, uni samaraliroq qilish

¹ European Commission. Data Governance Act (Regulation (EU) 2022/868). – URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32022R0868>.

² United Nations. Roadmap for Digital Cooperation. – New York: UN, 2020. – URL: <https://www.un.org/en/content/digital-cooperation-roadmap>.

uchun mo'ljallangan. Masalan, axborot texnologiyalari fuqarolar murojaatlarini ko'rib chiqish muddatlarini qisqartirishga, idoralararo o'zaro aloqani soddalashtirishga, ijtimoiy ahamiyatga ega axborotga kirishni ta'minlashga, fuqarolar va davlat hokimiyati organlari shu jumladan sudlar o'rtasidagi o'zaro aloqani yengillashtirishga xizmat qilmoqda. Ammo, texnologiyalarni keng joriy etish va ularning ommaviy qo'llanilishiga qaramay, fuqarolar ko'pincha o'z huquqlarini amalga oshirishda va ularni himoya qilishda muammolarga duch kelmoqda. Bu esa "raqamli tafovut" — ya'ni fuqarolarning barchasida Internetga kirish imkoniyati, texnik ta'minoti, yoki texnologiyalarni egallash salohiyati yo'qligi bilan izohlanadi.

Bundan tashqari raqamli axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi jamiyatdagi ko'plab huquqiy institutlarni, xususan mulk huquqining mazmuni va shakllarini tubdan o'zgartirmoqda. An'anaviy mulk huquqi tushunchasi moddiy ob'ektlar ustidan egalik, foydalanish va tasarruf qilish huquqlari majmui sifatida yasalgan bo'lsa, raqamli makonda bunday mezonlar yetarli darajada ishlamayapti. Bunda mulk ob'ekti sifatida axborot, kodlar, algoritmlar, sun'iy intellekt mahsulotlari, virtual aktivlar kabi yangi shakllar maydonga chiqmoqda. Bu esa mulk huquqining nazariy asoslarini qayta ko'rib chiqish va yangi kontseptual yondashuvlarni ishlab chiqishni taqozo qilmoqda³. Raqamli egalik — bu faqat texnik nazorat emas, balki raqamli resurslar ustidan ijtimoiy-huquqiy munosabatlar majmuasini anglatadi. Raqamli obyektlar, jumladan, NFT (non-fungible token), sun'iy intellekt mahsulotlari yoki virtual mol-mulklar ustidan egalik qilish, ularni boshqarish va iqtisodiy aylanishga kiritish imkoniyati mavjud bo'lsa-da, ular

³ Филимонова С.В. Цифровые права как новые объекты гражданского права. – М., 2020.

modellashtirilgan egalik tizimiga mos kelmaydi. Masalan, NFT ob'ektlari o'z tabiatiga ko'ra yagona va blokcheyn texnologiyasi asosida raqamli "egalik"ni belgilasa-da, bu egalik klassik huquqiy mulkka bo'lgan egalikdan tubdan farq qiladi⁴.

Raqamli mulkning huquqiy tabiati, bir tomondan, uni axborot resursi sifatida ko'rishga, boshqa tomondan, iqtisodiy qiymatga ega mulk ob'ekti sifatida baholashga olib keladi. Bu ikki yondashuv o'rtasida nomuvofiqlik raqamli mulkka nisbatan mulkiy huquqlarning qanday asosda taqdim etilishi masalasini murakkablashtiradi. Mavjud huquqiy tizimlarda raqamli obyektlar ko'pincha mualliflik huquqi, intellektual mulk yoki xizmat ko'rsatish shartnomalari orqali tartibga solinadi. Biroq, ular ustidan to'liq mulkiy huquqga ega bo'lish imkoniyati har doim ham ochiq emas. Bu holat egalikdan foydalanishga o'tish paradigmasini yuzaga keltirmoqda, ya'ni shaxslar raqamli obyektlarga egalik qilishdan ko'ra, ulardan foydalanish, xizmatlar ko'rinishida foydalanish huquqiga ega bo'lmoqdalar⁵.

Zamonaviy texnologiyalar – xususan blokcheyn va aqlli shartnomalar – raqamli egalikni avtomatlashtirilgan, ishonchli va mustaqil yuritiladigan tizimlarga aylantirmoqda. Aqlli shartnomalar (smart contracts) orqali raqamli obyektlar ustidan egalik qilish, ularni transfer qilish, vaqtincha foydalanish huquqini berish yoki qayta sotuvi huquqlari avtomatik ravishda amalga oshiriladi. Bu tizimlar klassik shartnoma huquqiga zid bo'lmagan holda, lekin undan mustaqil tarzda ishlashi mumkin. Shu bilan birga, ularning huquqiy kuchi ko'plab yurisdiksiyalarda to'liq tan olinmaganligi, ayniqsa egalikdan kelib chiqadigan

⁴ Lehavi A. The Future of Property Rights: Digital Technology in the Real World. Springer, 2020.

⁵ De Filippi P., Wright A. "Blockchain and the Law: The Rule of Code". – Harvard University Press, 2018.

mas'uliyat va huquqiy himoya mexanizmlarining noaniqligi muammolarni keltirib chiqaradi⁶. Raqamli mulkning funksional modeli hozirda ilgari surilayotgan yangi nazariyalardan biridir. Bu modelda mulk — bu shunchaki huquqiy egalik emas, balki foydalanuvchining texnik nazorati, iqtisodiy manfaatdorligi va huquqiy himoya darajasining o'zaro uyg'unligi sifatida qaraladi. Mulkka ega bo'lish, undan foydalanish va tasarruf qilish funktsiyalari bir shaxsda emas, balki turli agentlar o'rtasida bo'linishi mumkin. Masalan, foydalanuvchi NFT ko'rinishidagi ob'ektni egalik qiladi, lekin undagi intellektual mulk huquqi yaratuvchida qoladi, texnik nazorat esa platforma operatorida bo'ladi⁷. Bu holat O'zbekistonning fuqarolik qonunchiligida an'anaviy egalik konsepsiyasiga zid bo'lib, yangi huquqiy yondashuvlarni talab etadi.

O'zbekiston Respublikasi qonunchiligida raqamli mulkka oid huquqiy asoslar hali shakllanmagan. Fuqarolik kodeksida axborot ob'ektlari yoki raqamli aktivlar ustidan egalik huquqi aniq ko'rsatilmagan. “Elektron hukumat”, “Axborotlashtirish”, “Elektron tijorat” to'g'risidagi qonunlar ayrim jihatlariga to'xtalgan bo'lsa-da, mulk huquqi kontekstida ular yetarli emas. Shuningdek, raqamli aktivlar bo'yicha Markaziy bank yoki Adliya vazirligi tomonidan tasdiqlangan tartibga soluvchi me'yoriy hujjatlar mavjud emas. Natijada, yuridik va jismoniy shaxslar raqamli ob'ektlar ustidan huquqiy da'volarini ilgari surishda aniq normativ asosga ega emaslar.

Xorijiy davlatlar tajribasida esa bu boradagi yondashuvlar ancha ilg'or. Masalan, AQSh va Yevropa Ittifoqi mamlakatlarida raqamli aktivlar, sun'iy

⁶ Lehavi A. “The Future of Property Rights: Digital Technology in the Real World” // in Disruptive Technology, Legal Innovation, and the Future of Real Estate. – Springer, 2020.

⁷ Werbach K. The Blockchain and the New Architecture of Trust. – Cambridge: MIT Press, 2018. – 320 b.

intellekt mahsulotlari va NFTlar uchun muayyan mulkiy huquq doirasi belgilanmoqda. Singapur, Estoniya, Shveysariya kabi davlatlarda blokcheyn asosida ishlovchi raqamli aktivlar uchun alohida huquqiy rejimlar joriy etilgan. Bu davlatlarda egalik huquqi raqamli shaklda e'tirof etilishi, tranzaksiyalarni yuridik kuchga ega ekanligi e'tirof etilgan. Bu tajriba O'zbekiston uchun ham zarur huquqiy konsepsiyalarni shakllantirishda yo'l xaritasi bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Raqamli texnologiyalar zamonaviy huquqiy tizimlar oldiga yangi talab va vazifalarni qo'yimoqda. Xususan, mulk huquqining transformatsiyasi raqamli aktivlar, sun'iy intellekt mahsulotlari va blokcheyn texnologiyalari doirasida o'zining yangi nazariy asoslarini shakllantirishga majbur bo'lmoqda. Shu nuqtai nazardan, raqamli mulk tushunchasi klassik mulk huquqi doirasidan chiqib, egalik qilish, foydalanish va tasarruf etish kabi kategoriyalarni yangi mazmunda talqin etishga olib kelmoqda. Endilikda raqamli resurslar ustidan huquqiy munosabatlar nafaqat egalik huquqi doirasida, balki funksional mulk modeli doirasida ham yondashuvni talab qilmoqda.

An'anaviy mulk tushunchasi, o'z mohiyatiga ko'ra, jismoniy obyektlar ustidan to'liq egalikni anglatadi. Ammo raqamli muhitda bu yondashuv o'z ahamiyatini yo'qotmoqda. Masalan, foydalanuvchining raqamli faylga egaligi uni cheksiz ko'paytirish, uzatish yoki qayta ishlash imkoniyatini beradi, ammo bu jarayonda egalik subyektini kim ekanligini aniqlash qiyinlashadi. Bu holat mulk huquqining subyektiv va obyektiv mezonlarini qayta ko'rib chiqishga undaydi.

Funksional mulk modeli aynan shunday vaziyatlarda dolzarb bo'ladi. Bu modelga ko'ra, muayyan raqamli resursdan foydalanuvchi shaxs egalik qilish

huquqiga emas, balki undan ma'lum maqsadda va doirada foydalanish imkoniyatiga ega bo'ladi. Mazkur yondashuv AQSh va Yevropa Ittifoqi qonunchiliklarida shakllangan "access rights" (foydalanish huquqlari) konsepsiyasi asosida mustahkamlanmoqda. Shu orqali, egalikning o'zi emas, balki resursdan foydalanish imkoniyati huquqiy muhofaza obyekti sifatida qaralmoqda ⁸.

Yana bir muhim jihati shundaki raqamli obyektlarga bo'lgan huquqiy yondashuvda ularning qayta ishlab chiqilishi va modifikatsiya qilinishining imkoniyati bilan bog'liqdir. Sun'iy intellekt mahsulotlari, raqamli algoritmlar yoki shifrlangan ma'lumotlar ustidan bo'lgan egalik, klassik mulk huquqi bilan qamrab olinmaydi. Bu holatlarda funksional yondashuv, ya'ni raqamli resursdan foydalanish chegaralari, ularni boshqarish va uzatish shartlari asosida huquqiy tartibga solish muhim bo'lmoqda ⁹.

Masalan, NFT (No-Fungible Token) shaklidagi raqamli aktivlar egalikni token orqali ifodalaydi, ammo aktivning o'zi blokcheyn tizimi ichida mavjud bo'lib, unga egalik qilish – uni real ma'noda boshqarish va foyda olish huquqini anglatmaydi. Bu holat raqamli mulk huquqi subyektlari va obyektlari orasidagi aloqani yangicha talqin qilishni taqozo etadi. Bu esa "bundle of rights" (huquqlar to'plami) nazariyasiga yaqinlashadi, ya'ni raqamli aktiv ustidan bir nechta huquqiy elementlar bir vaqtning o'zida mavjud bo'lishi mumkin.

Transchegaraviy raqamli egalik holatlari esa yana bir murakkab masaladir. Masalan, agar raqamli mulkka bo'lgan huquq bir davlatda shakllansa, ammo undan foydalanish boshqa yurisdiksiyada yuz bersa, qanday huquqiy tartib qo'llaniladi?

⁸ Lemley M. A. "Property, Intellectual Property, and Free Riding." Texas Law Review, 2005.

⁹ Amnon Lehari. The Future of Property Rights: Digital Technology in the Real World. Springer, 2020.

Bunday holatlarda xalqaro huquq normalari, yurisdiksiyalararo kelishuvlar va raqamli platformalar siyosati hal qiluvchi rol o'ynaydi. Aynan shuning uchun ham O'zbekiston uchun raqamli mulkka oid huquqiy tizimni yaratishda xalqaro tajribani chuqur o'rganish zarur.

Xulosa o'rnida alohida ta'kidlash joizki, O'zbekiston huquqiy tizimi bugungi globallashuv va raqamlashtirish sharoitida yuzaga kelayotgan yangi ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlarga huquqiy javob berishga tayyor bo'lishi lozim. Ayniqsa, raqamli mulkning o'ziga xos, gibrid va ko'p funksiyali tabiatini inobatga olgan holda, huquqiy yondashuvlarni yangilash dolzarb masalaga aylangan. Shu nuqtai nazardan, davlatning vazifasi — faqat mavjud huquqiy normalarni qo'llash emas, balki raqamli obyektlar ustidan egalik, foydalanish va tasarruf qilish bilan bog'liq huquqiy munosabatlarni zamonaviy funksional mulk modeli asosida tartibga soladigan, puxta va aniq normativ huquqiy bazani yaratishdir.

Bunday qonunchilik tizimi fuqarolarning raqamli resurslar ustidan egalik huquqlarini, ularni erkin va xavfsiz tarzda ishlatish imkoniyatini, shuningdek, raqamli mulk ob'ektlarining yurisdiksiyaviy muhofazasini kafolatlovchi asosiy huquqiy poydevorga aylanishi zarur. Bu, o'z navbatida, raqamli iqtisodiyotning barqaror rivojlanishini ta'minlaydi, investitsion muhitni mustahkamlaydi va intellektual faoliyat natijalarining huquqiy himoyasini kuchaytiradi. Zero, bugungi kunda "kelajak huquqi" degan tushuncha ortida an'anaviy yondashuvlardan voz kechgan, texnologik o'zgarishlarni chuqur anglagan va raqamli voqelik talablariga moslashgan huquqiy tafakkur yotadi. Bunday yondashuv O'zbekistonning huquqiy tizimini ilg'or global standartlar bilan uyg'unlashtirib, fuqarolarning huquqiy kafolatlarini real va amaliy jihatdan ta'minlashda xizmat qilishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. European Commission. Data Governance Act (Regulation (EU) 2022/868). – URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32022R0868>.
2. United Nations. Roadmap for Digital Cooperation. – New York: UN, 2020. – URL: <https://www.un.org/en/content/digital-cooperation-roadmap>.
3. Филимонова С.В. Цифровые права как новые объекты гражданского права. – М., 2020.
4. Lehari A. The Future of Property Rights: Digital Technology in the Real World. Springer, 2020.
5. De Filippi P., Wright A. “Blockchain and the Law: The Rule of Code”. – Harvard University Press, 2018.
6. Lehari A. “The Future of Property Rights: Digital Technology in the Real World” // in Disruptive Technology, 7. Legal Innovation, and the Future of Real Estate. – Springer, 2020.
7. Werbach K. The Blockchain and the New Architecture of Trust. – Cambridge: MIT Press, 2018. – 320 b.
8. Lemley M. A. “Property, Intellectual Property, and Free Riding.” Texas Law Review, 2005.
9. Amnon Lehari. The Future of Property Rights: Digital Technology in the Real World. Springer, 2020.